

“ALLAH ÂDEM’İ KENDİ SÛRETİNDE YARATMIŞTIR” HADİSİNİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

Şaban Çiftci*

Özet

Kitap ve sünnet her Müslüman için hayatın ayrılmaz bir parçası olarak müstesna bir öneme sahiptir. Gündelik sıradan bir davranışın bile bu iki temel kaynağa uygunluğunu sorgulayacak hassasiyete sahip müminlerin okudukları veya duymuş oldukları herhangi bir ayet ya da hadisin hükmüne göre davranma gayretleri takdire şayandır. Ancak bilinen hususlardandır ki rivayetler, bir taraftan sıhhati diğer taraftan anlaşılıp yorumlanması ile bir takım ihtilaflara konu olabilmektedir. Bu bağlamda “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” lafzıyla sevk edilen hadis, hem sıhhati hem de içeriği her dönemde tartışılan rivayet örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu rivayet hakkında sened ve metine yönelik tenkitleri dikkate aldığımızda mana ile rivayetin ve hadislerin bağlamından kopuk rivayet edilmesinin ihtilaf nedenlerinin en önemlisi olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” formundaki rivayet, hadis tekniği açısından sıhhat kriterlerini taşıyan bir rivayetin nasıl ihtilafa konu olabileceğine dair orijinal bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Âdem, Sûret, Rahmân, Hadis.

An Assessment About The Narration “Allah Has Created Adam In The Image Of His Own”

Abstract

The Holly Book and the Sunnah has an exceptional importance for every Muslim as an integral part of life. The efforts made by the believers who have the sensitivity to question the compatibility of even an ordinary everyday behavior to these two basic sources in order to behave according to the provisions of any verse or hadith that they have read or heard are admirable. However it is a known fact that narrations may be subject to disputes for their authenticity on one hand and their interpretations on the other hand. In this context, the hadith referring to the utterance “Allah has created Adam in the image of His own”, stands out as one of the examples of narration whose authenticity as well as its content is discussed in each period. When we consider the criticisms of sanad (significant and trusted statement) and text about the narration in question, we see that meaning and narration and narrating hadiths detached from context come up as the most important of the causes of conflicts. The narration in the form “Allah has created Adam in the image of His own” can be regarded as a genuine example of how a narration that is sound in terms of technical hadith criteria can be subject to dispute.

Key words: Adam, Sûra, Rahmân/ the Compassionate, Hadith.

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, saban61@mynet.com

Giriş

İslam Dini emirleri, yasakları ve tavsiyeleri ile insanlığın dünya ve ahiret mutluluğunu hedeflemektedir. İtikat, ibadet, ahlak ve muamelata yönelik prensiplerinin önemli bir kısmı; kardeşliği, insanın itibar ve onurunu korumaya yönelik yaptırımlar içermektedir. Bu yönüyle tüm ilke ve esaslarının ilâhî rahmetin bir tecellisi olduğu söylenebilir. Kitap ve sünnetin temel öğretilerine bakıldığında, insanların kendi aralarındaki muamelelerinde bile bu merhametin hâkim kılınmasının hedeflendiği görülür.

Her ne kadar ilahi vahiy rahmet eseri olarak inzal edilmiş,¹ peygamberler merhamet elçisi olarak gönderilmiş,² Hz. Peygamber (sav) âlemlere rahmet olarak takdim edilmiş³ kitap ve sünnet Mü’minleri kardeş olarak⁴ vasıflandırmış olsa da “insan” olmanın tabii bir neticesi olarak zaman zaman kırgınlıkların, dargınlıkların hatta kavgaların yaşandığı da bir gerçektir. Fıtraten bu potansiyeli taşıyan her insan için bağlayıcı ve hayati önemde temel ölçü gazap halinde bile onur ve saygınlığın muhafazasıdır. Bu cümleden olmak üzere ister hadd cezasının uygulanmasında olsun ister kavgada olsun, karşıdaki insanın toplum içinde onurunu zedeleyecek şekilde kalıcı bir iz bırakmayı yasaklayan; “yüze vurmaktan sakındırıcı” rivayet dikkate şayandır. Rivayetin bazı varyantlarında yer alan ve yasağın illeti olarak anlaşılmaya müsait “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” lafzı ise her asırda tartışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada rivayet tartışılan yönüyle ele alınacak ve tahrîci ile birlikte genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

A. HADİSİN TAHRİCİ:

Hadis kaynaklarımızda tahrîc edilen “sûret” lafızlı rivayetleri, altı ayrı grupta toplamak mümkündür. Her birini isnad şemaları ile birlikte şöyle sıralayabiliriz:

¹ Nahl, 16/64.

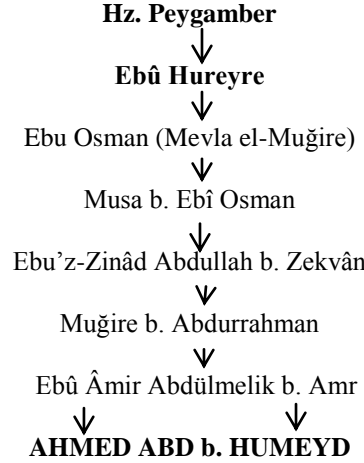
² Duhân, 44/ 5-6.

³ Enbiya, 21/107.

⁴ Hucurât, 49/10; Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail Buharî, *es-Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yay, İstanbul, 1981, Edeb: 57, 58, Ferâiz: 2; Ebu’l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, (261/875), *es-Sahîh*, I-III, Çağrı Yay, İstanbul, 1981, Birr: 9.

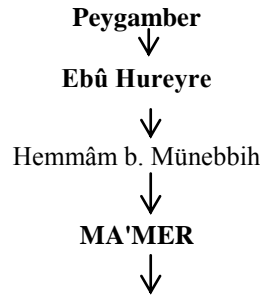
a.Sadece, “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” lafzından ibaret rivayeti, Ahmed b. Hanbel ve Abd b. Humejd aynı isnad ile Ebû Hureyre’den⁵ rivayet etmişlerdir.

Tablo.1. “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” lafzından ibaret rivayetin isnad şeması

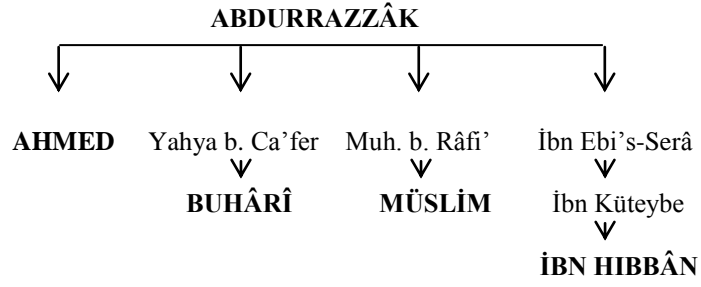
b.Rivayetin Hz. Âdem’in boyunun atmış zira olduğu, meleklerle selamlaşması vb. yaratılış özelliklerini de içeren ve yine Ebû Hureyre’den nakledilen daha mufassal tarîkini; Ma’mer b. Râşid, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim ve İbn Hıbbân rivayet etmişlerdir.⁶

Tablo.2. “Hz. Âdem’in boyu ve özelliklerini içeren rivayetin isnad şeması.

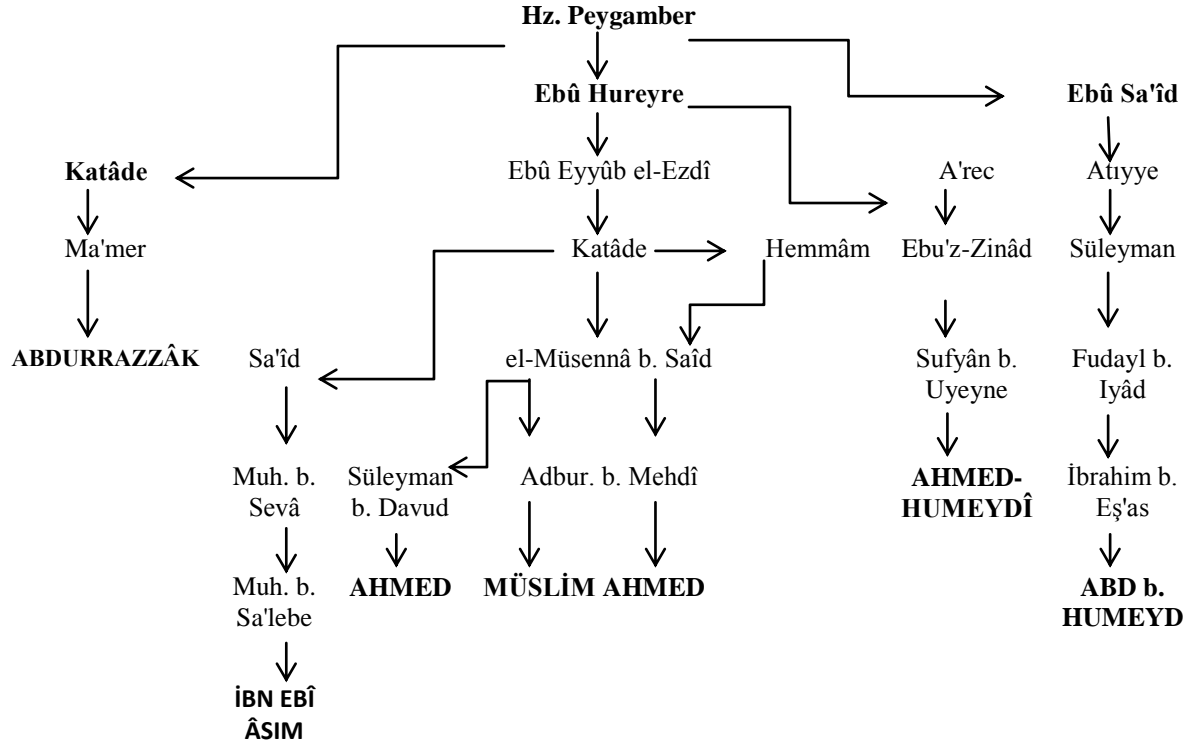
⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Çağrı Yay, İstanbul, 1992, II, 323; Abd b. Humejd b. Nasr, *el-Müsned*, Mektebetüs Sünné, thk. Subhi el-Bedri es-Sâmerrâî-M. Muhammed Halil es-Saîdî, Kahire, 1988. s. 417.

⁶ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi’*, (Abdürrazzâk’ın Musannef’i içinde) X, Beyrut, 1403, s. 384; Ahmed, *el-Müsned*, II, 315; Buhârî, *İsti’zân*, 1; Müslim, Cennet, 28; İbn Hıbbân, Ebû Hâtım el-Bustî (354/965), *Sahîhu İbn Hıbbân*, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1993, XIV, 33. Rivayetin “sûret” ifadesi bulunmayan varyantı için bkz. Buhârî, *Enbiyâ*, 1; Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Edebü’l-Müfred*, thk. M. Fuad Abdülbâkî, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut, 1989, s. 339.

c. Rivayet “...kendi sûretinde yaratmıştır” lafzı ile birlikte yüze vurmaktan nehyi de içeren muhtevası ile; Ahmed b. Hanbel, Humeydî, Müslim ve İbn Ebî Âsım tarafından Ebû Hureyre’den⁷ tahrir edilirken, Abd b. Humeyd, Ebu Said’den,⁸ Abdürrezzâk ise Mürsel⁹ olarak Katâde’den¹⁰ rivayet etmiştir.

Tablo.3. Yüze vurmaktan nehyi de içeren rivayetin isnad şeması

⁷ Ahmed, *el-Müsned*, II, 244, 519; Humeydî, *el-Müsned*, II, 476; Müslim, *Birr*, 115; İbn Ebî Âsım, Ebûbekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk, *es-Sünne*, I-II, thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *el-Mektebetü'l İslâmî*, Beyrut, 1400, I, 227-228.

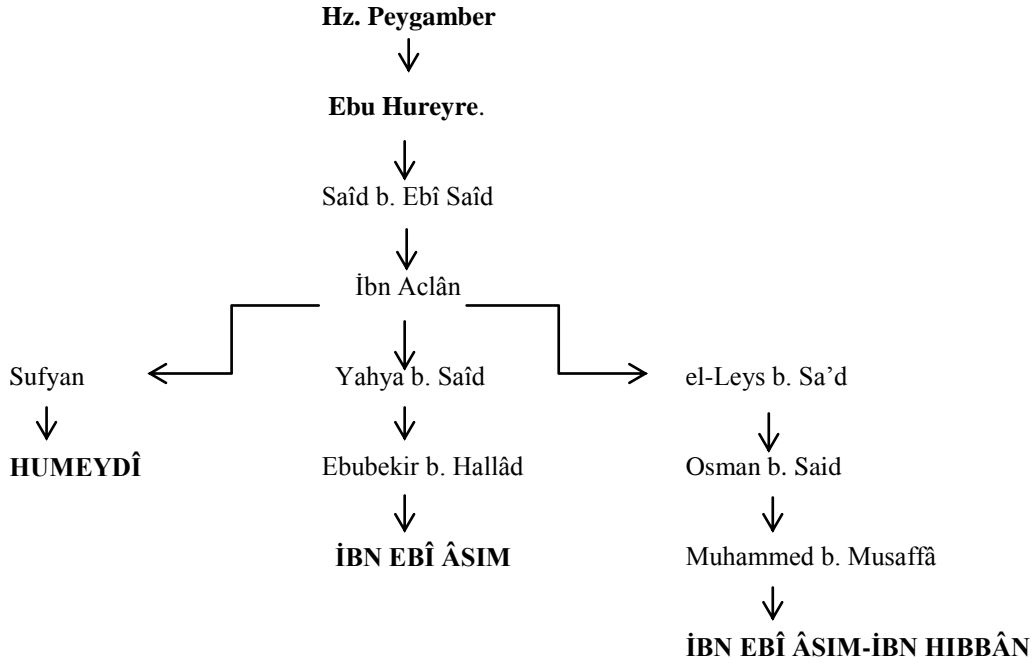
⁸ Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, 283.

⁹ Mürsel hadis Tâbiinin, sahabi raviyi atlayarak doğrudan doğruya Hazreti Peygambere isnadla kale Rasûlullah (s.a.s.) diyerek rivayet ettikleri hadislerdir. Bu tarife göre mursel hadis, isnadda sahibisi düşmüş hadistir. Bkz. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 291-297.

¹⁰ Ebûbekr es-San'ânî Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I-XI, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, *Mektebetü'l-İslâmiyye*, II. Bsk, Beyrut, 1403, IX, 444.

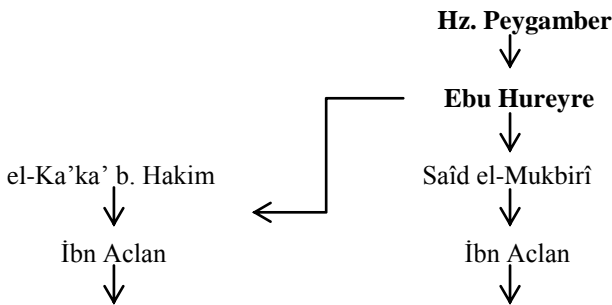
d.“Allah yüzünü çirkinleştirsın” demekten nehyeden ifade ile birlikte rivayetin bir başka varyantı; Humeydî, İbn Ebî Âsım ve İbn Hıbbân tarafından İbn Aclân'da birleşen isnad ile Ebû Hureyre'den¹¹ rivayet edilmiştir. Bu rivayetin tarikleri İbn Aclân'dan itibaren farklılık göstermektedir.

Tablo.4. “Allah yüzünü çirkinleştirsın” demekten nehyeden ifadenin yer aldığı rivayetin isnad şeması.

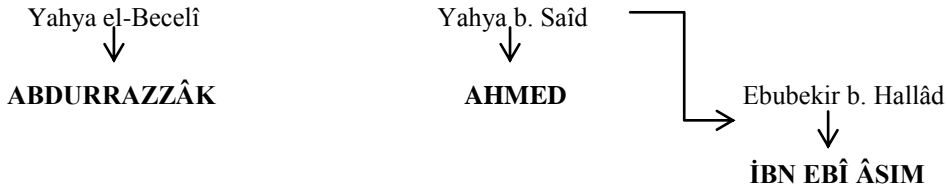
e.Aynı rivayetin hem yüze vurmayı yasaklayan hem de “Allah senin yüzünü ve sana benzeyenlerin yüzünü çirkinleştirsın” demekten sakındıran tarikini; Abdürrazzâk, Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebî Âsım Ebû Hureyre'den¹² tahrîc etmişlerdir.

Tablo.5. Hem yüze vurmayı yasaklayan hem de “Allah senin yüzünü ve sana benzeyenlerin yüzünü çirkinleştirsın” demekten sakındıran rivayetin isnad şeması.

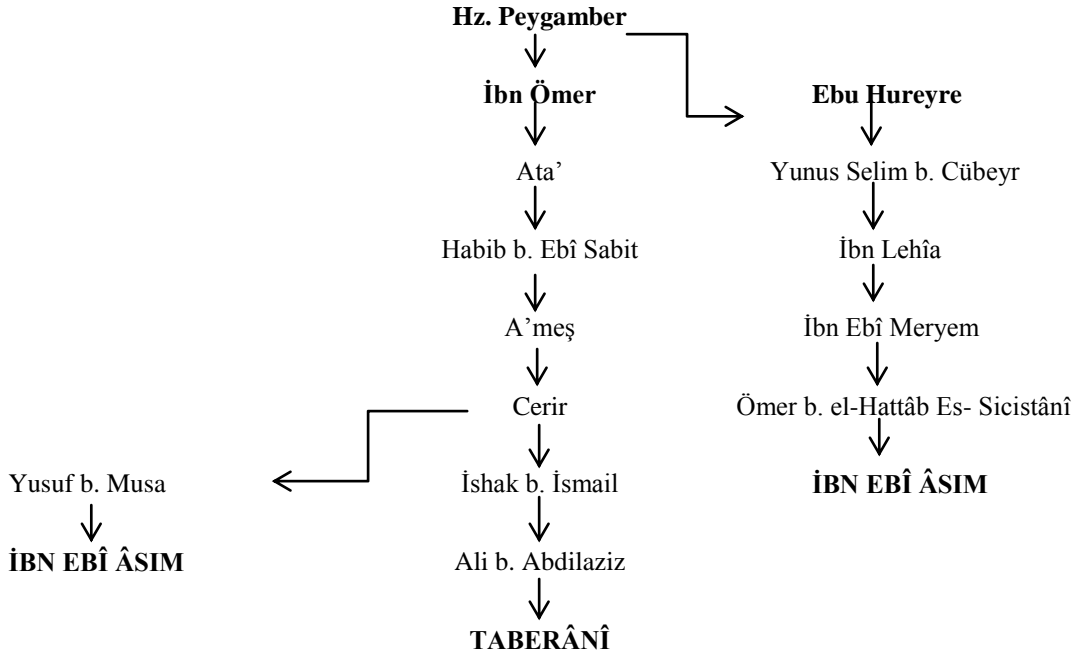
¹¹ Humeydî, *el-Müsned*, II, 476; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 229; İbn Hıbbân, *Sahih*, XIII, 18.

¹² Abdürrazzâk, *Musannef*, IX, 445; Ahmed, *el-Müsned*, II, 251, 434; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 229-230.

f.“ Bir başka rivayet ise diğerlerinden farklı olarak “Âdemoğlu Rahmân sûretinde yaratılmıştır” ifadesi ile birlikte “yüzleri çirkinleştirme” yasağını içermektedir. Rivayeti İbn Ebî Âsım ve Taberânî¹³ İbn Ömer’den tahrîc etmişlerdir. Ayrıca İbn Ebî Âsım, İbn Ömer rivayetini “insan yüzünün sûreti, Rahmân’ın yüzünün sûreti üzeredir” lafzı ile tahrîc etmiştir.¹⁴

Tablo.6. “Âdemoğlu Rahmân sûretinde yaratılmıştır” ifadesi ile birlikte “yüzleri çirkinleştirme” yasağını içeren rivayetin isnad şeması

“Sûret” ten söz eden rivayetlerle ilgili olduğumuzu düşündüğümüz ancak sûret ifadesi bulunmayan ve sadece yüze vurmadan nehyeden rivayetleri saymazsak,¹⁵ tespit ettiğimiz toplam yirmi dört rivayetten yirmisi Ebû Hureyre,¹⁶ ikisi İbn Ömer,¹⁷ biri Ebû Sa’îd el-Hudrî’den;¹⁸ merfu’, diğeri de Katâde’den Mürsel olarak rivayet edilmiştir.¹⁹

¹³ İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 228-229; Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefi, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Musul, 1983., XII, 430.

¹⁴ İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 230.

¹⁵ Msl. Abdurrazzâk, *Musannef*, IX, 444; Ahmed, *el-Müsned*, II, 463; Müslim, *Birr*, 115.

¹⁶ Abdurrazzâk, *Musannef*, IX, 445; Ahmed, *el-Müsned*, II, 244, 251, 315, 323, 434, 519; Buhârî, *İsti’zân*, 1; Müslim, *Birr*, 115; Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, 417; Ma’mer, *Câmi’*, X, 384; Müslim, *Cennet*, 28;

Bu tasnifte sûret ifade eden rivayetlerin metin yönünden; Sadece, “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” lafzından ibaret, kavga veya dövmede yüze vurmaktan sakındırma, yüze yönelik beddua’dan nehy ve Hz. Âdem’in yaratılış özelliklerini izah olmak üzere dört noktada toplandığı görülür. Bazı rivayetler iki sakındırmayı da içerirken, bazı rivayetlerde ise “kendi sûretinde” lafzı yerine “Rahmânın sûretinde” ifadesi yer almaktadır. Zikredeceğimiz rivayet örneklerinde bu durum daha açık bir şekilde görülecektir:

Ahmed b. Hanbel’in, Süleyman b. Dâvud> el-Müsennâ> Katâde> Ebû Eyyûb> Ebû Hureyre isnadı ile tahrîc ettiği rivayete göre Hz. Peygamber “*Biriniz kavga ettiğinde yüze vurmaktan sakınsın. Muhakkak ki Allah, Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır*” buyurmuştur.²⁰ Müslim de Ahmed b. Hanbel’in isnadıyla Müsennâ’da birleşen sened ile “Biriniz kardeşiyle kavga ettiğinde yüz(üne vurmaktan)tan sakınsın. Zira Allah Adem’i kendi suretinde yaratmıştır” lafzıyla tahrîc etmiştir.²¹ Her iki rivayetin isnadı da Buhari ve Müslim’in ricali olup sika ravilerden oluşmaktadır.

Abdurrazzâk’ın Yahya el-Becelî> İbn Aclân> Ka’kâ’ b. Hakim> Ebû Hureyre isnadıyla tahrîc ettiği rivayete göre “Hz. Peygamber: ‘*Biriniz vurduğunda yüze vurmaktan sakınsın ve ‘Allah senin yüzünü ve sana benzeyenlerin yüzünü çirkinleştirsın’ demesin. Muhakkak ki Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır*’ buyurdu.”²²

İbn Ebî Âsım’ın Yusuf b. Musa> Cerîr> el-A’muş> Habîb b. Ebi’s-Sabit> Atâ’> İbn Ömer isnadıyla, Taberânî’nin de A’muş’ten itibaren aynı senedle tahrîc ettikleri İbn Ömer rivayetine göre ise Hz. Peygamber: “*Yüzleri takbîh (kınama, aşağılama, beddua) etmeyiniz. Zira Âdemoğlu Rahmân’ın sûreti üzere yaratılmıştır*” buyurmuştur.²³ İbn Ebî Âsım’ın Ebû Hureyre’den naklettiği rivayet ise lafız bakımından biraz daha farklıdır:

İbn Hıbbân, Sahîh, XIV, 33; Humeydî, *el-Müsned*, II, 476; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 227-228, 229, 229-230, 230; Humeydî, *el-Müsned*, II, 476; İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIII, 18.

¹⁷ Heysemî, *Buğyetü’l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi’l-Hâris*, thk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bâkırî, Merkezi Hizmeti’s-Sünne ve Sîreti’n-Nebeviyye, Medine, 1992, II, 831; Taberânî, *Kebîr*, XII, 430; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, 228-229.

¹⁸ Abd b. Humeyd, *El-Müsned*, 283.

¹⁹ Abdurrazzâk, *Musannef*, IX, 444.

²⁰ Ahmed, *el-Müsned*, II, 519.

²¹ Müslim, *Birr*, 115.

²² Abdurrazzâk, *Musannef*, IX, 445.

²³ İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 228-229; Taberânî, *Kebîr*, XII, 430.

“Kim kavga ederse yüzden sakınsın. İnsanın vechinin sûreti, Rahmânın vechi sûretindedir.”²⁴

Buhârî’nin Yahya b. Ca’fer> Abdürrazzâk> Ma’mer> Hemmâm> Ebû Hureyre isnadıyla tahrîc ettiği rivayete göre de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır. Uzunluğu atmış zira idi. Allah onu yarattığında ‘şu oturan meleklerle git ve selam ver. Sana nasıl icabet ettiklerini dinle, çünkü o senin ve zürriyyetinin selamı olacaktır’ buyurdu. Âdem gitti ve ‘esselâmü aleyküm’ dedi. Melekler ‘esselâmu aleyke verahmetullah’ dediler ve ‘rahmetullâh’ kelimesini ilave ettiler. Cennete giren herkes Âdem’in sûreti üzere ve atmış zira uzunluğunda olacaktır. Bu güne kadar da insanoğlu kısalagelmiştir.”²⁵

Ahmed b. Hanbel’in Abdurrahmân b. Mehdi> el-Müsennâ b. Sa’îd ve Behez, Hemmâm> Katâde> Ebû Eyyûb> Ebû Hureyre isnadı ile sevkettiği bir diğer rivayetin metni ise şöyledir: “Biriniz kavga ettiğinde yüze vurmaktan sakınsın. İbn Mehdi de: ‘Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır’ dedi.”²⁶ Bu rivayette, sûret ifade eden cümle Abdurrahmân b. Mehdi’ye izafe edilmiş, yüze vurmaya yasaklayan çok sayıda rivayette²⁷ Âdem’in sûretinden bahsedilmemiştir. Ahmed b. Hanbel’in bu rivayetinde ‘Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır’ ifadesinin Abdurrahmân b. Mehdi’ye izafe edilmiş olması, değerlendirmelerde işaret edeceğimiz gibi rivayette idrac olabileceği ihtimalini düşündürmüştür.

B. RİVAYETLE İLGİLİ GÖRÜŞLER VE DEĞERLENDİRME:

İbn Kuteybe’nin (ö.276/889) “te’vilinde insanların zorlandıkları rivayet”²⁸ dediği sûret eksenli haberleri “kendi sûreti” ve “Rahmân’ın sûreti” olmak üzere ikiye ayırarak değerlendirmek mümkündür.

²⁴ İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 230.

²⁵ Buhârî, *İsti’zân*, 1.

²⁶ Ahmed, *el-Müsneid*, II, 463.

²⁷ Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud Tayâlisî, *Müsneidü’t-Tayâlisî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, Ty, 333; Abdürrazzâk, *Musannef*, IX, 444; Ahmed, *el-Müsneid*, II, 313, 327, 337, 347, 449; III, 38, 93; Buhârî, *İtk*, 20; Müslim, *Birr*, 12, 13, 14, 16; Ebû Dâvud, *Hudûd*, 40; Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali, *Müsneidü Ebî Ya’lâ*, I-XIII, thk. Hüseyin Selîm Esed, Dımeşk, 1984, II, 400; XI, 157, 203. Âdem’in sûretinden bahsetmeyip sadece yüze vurmaya yasaklayan onsekiz rivayetin on dördü Ebû Hureyre’den, dördü de Ebû Sa’îd el-Hudrî’den rivayet edilmiştir. Ebû Sa’îd el-Hudrî rivayetleri için bkz. Abdürrazzâk, IX, 444; Ahmed, III, 38, 93; Ebû Ya’lâ, *Müsneid*, II, 400;

²⁸ İbn Kuteybe, *Te’vil*, 289.

1. “Allah Âdem’i kendi sûretinde (*alâ sûratihî*) yarattı”

“Allah Âdem’i kendi sûretinde (*alâ sûratihî*) yarattı” rivayetinin te’vili ile ilgili tartışmalar ağırlıklı olarak “*alâ sûratihî*” ifadesindeki zamirin mercii konusunda cereyan etmiştir. Allah’a, Âdem’e veya yüzüne vurulan kimseye râci’ olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.²⁹

1.1 İbn Hibbân rivayeti “Hz. Âdem’i taltif” olarak değerlendirmiş ve zamirin mercii ile ilgili tartışmaya şu sözleriyle katılmıştır: “...eğer zamir Allah’a râci’ ise bu küfür olur. Çünkü “Onun misli gibi hiçbir şey yoktur.”³⁰ Eğer zamir Âdem’e nisbet edilirse, haberin bir faydası yoktur. Zira her şeyin başkası değil kendi sûretinde yaratıldığında şüphe yoktur (...) Bir haberin nakil cihetiyle Hz. Peygamber’e isnadı sahih ise onda tezat bulunmaz. (...) Bizce bu hadis ‘Allah Âdem’i kendi sûretinde yarattı’ ifadesiyle Âdem’in diğer yaratılmışlardan üstün olduğunu açıklamıştır.”³¹ İbn Hibbân “*Hiç biriniz ‘Allah senin yüzünü ve sana benzeyenlerin yüzünü çirkinleştirsın’ demesin. Muhakkak ki Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır.*” rivayetini tahrîc ettikten sonra burada kastedilen sûretin, kendisine “*Allah yüzünü çirkinleştirsın*” denilen kişinin sûreti olduğunu tasrih etmiştir. Ona göre bunun delili de Rasûlullah’ın “*Allah senin yüzünü ve sana benzeyenlerin yüzünü çirkinleştirsın*” ifadesidir.³² İbn Hibbân, “biriniz vurduğunda yüze vurmaktan kaçınınsın, Şüphesiz Allah Âdem’i onun sûretinde yaratmıştır” rivayetinde de sûret kelimesi ile vurulan kimsenin sûretinin kastedildiği kanaatindedir.³³

Zamirin mercii “Allah” lafzı olduğunu söyleyenlerden bazıları, zamirin Allah’a râci’ olduğunu ve bu izafetle “nâkatullâh”, “beytullâh” izafetlerindeki gibi teşrif ve ihtisasın murad edildiğini söylemişler,³⁴ “Allah’ın Âdem için ihtiyar ettiği sûret” anlamını vermişlerdir.³⁵ Bu tercihi yapanların genellikle Allah’ın yaratmasına sınırlama getiren kelami anlayışa red, İbn Fûrek’e göre ise Kaderiyye’ye red amacı taşıdıkları

²⁹ Zamirin mercii ile ilgili görüşlerin ayrıntısı için bkz. İbn Fûrek, *Müşkil*, s. 45-68.

³⁰ Şûrâ, 42/11.

³¹ İbn Hibbân, *Sahih*, XIV, 34.

³² İbn Hibbân, *Sahih*, XIII, 18.

³³ İbn Hibbân, *Sahih*, XII, 420-421.

³⁴ Nevevî, *Şerh*, XVI, 166; İbn Fûrek, *Müşkil*, s. 51.

³⁵ Celaleddin Abdirrahman Suyûtî, *ed-Dibâc*, thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Esrî, Dâru İbn Affân, es-Suûdiyye, 1996. V, 539.

gözlenmektedir.³⁶ Ebu’l-Mu’în en-Nesefî, haberlerin Kitabın muhkem nassına muarız olmasına imkân bulunmadığını, zaten vârid olan haberlerin çoğunluğunun âhâd cinsinden olup ilim ifade etmediği için akâid konusunda delil olamayacağını ifade ederek, rivayetteki zamirin mercii konusunda üç ayrı görüşü şöyle değerlendirmiştir. Rasûlullah birini döven adamı nehyetmişti. Bu nedenle zamir Allah’a değil yüzüne vurulan kimseye râcidir. Bir diğer ihtimal Âdem’in dünyada görüldüğü şekilde yaratılmış olup cennetten dünyaya indirilişinde Âdem’in sûretinde değişme olmadığına işaret eder. Üçüncü ihtimal ise zamirin Allah’a râci olmasıdır ki bu, herhangi bir şeyin insanlara izafesi gibi olmayıp diğer mahlukâta göre insanın sûretinin en güzel şekilde yaratılmış olduğuna işaret etmek üzere ikram ve tafdil ifade eder. “Mesâcid, nâka ve abd” kelimelerinin Allah’a izafesi de bu kabildendir.³⁷

1.2. Boyunun altmış zira’ olduğu ifadesinin bulunduğu Hz. Âdem’in özelliklerinden bahseden rivayette zamirin Âdem’e râci’ olduğu açık olup ilk yaratılışının hiç değişmediğini göstermektedir.³⁸ İbn Hacer’e göre de buradaki “kendi sûretinde” sözü, Hz. Âdem’in cennette başka bir sifata sahip olmadığını ya da neslindekinin aksine Hz. Âdem’in (nutfe, alaka, mudğa gibi) merhaleler geçirmediğini ve yaratılışının değişmediğini ifade eder. Aynı zamanda bu hadiste “insan ancak nutfedendir, nutfe de insandandır” diyen Dehriyye’ye; insan tabiatın bir fiili olup onun tesiriyle oluşmuştur diyen Tabiatçılara; insan kendi fiilinin yaratıcısıdır diyen Kaderiye’ye red vardır.³⁹ Ebû Hureyre’nin “Allah Âdem’i kendi sûretinde yarattı, boyu altmış zira’ idi” rivayeti hakkındaki İbn Abbas’ın: “*Ebû Hureyre doğru söylemiş. Allah Âdem’i kendi ilmindeki sûret üzere yaratmış, onu başka bir şekle çevirmemiştir*” sözünden onun da, zamirin Âdem’e râci’ olduğu görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.⁴⁰

1.3. Zamirin mercii ile ilgili bir diğer yorum, zamirin dövülen/yüzüne vurulan kimseye râci’ olmasıdır. Yüze vurmanın yasaklanış illetini de izah eden bu te’vile göre Hz. Peygamber “Kölesini dövmekte olan bir adama rastlamış ve ona ‘yüze vurmaktan sakın. Şüphesiz Allah Âdemi onun sûretinde yaratmıştır’ buyurarak, yüzüne vurulan

³⁶ İbn Fûrek, *Müşkil*, s.62-63.

³⁷ Ebu’l-Mu’în Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, *Tabsiratü’l-Edille ft Usûli’d-Dîn*, thk. Hüseyin Atay, DİB yay, Ankara, 1993. s. 175.

³⁸ Nevevî, *Şerh*, XVII, 178.

³⁹ İbn Hacer, *Feth*, XI, 3.

⁴⁰ Rabî’ b. Habîb, *Müsned*, 318.

kimsenin sûretini kastetmiştir. Zira yüzüne vurulan kimsenin yüzü Âdem'in yüzünün benzeridir. Ona benzerliği nedeniyle de hürmete layıktır. Kurtubi'ye göre en güzel te'vil de budur.⁴¹ Beyhakî'de zamirin dövülen kimseye raci olduğu görüşündedir.⁴² İbn Fûrek'e göre bu tür rivayetlerin farklı ve yanlış anlaşılma nedenlerinden biri de ravilerin kendilerince malum olan kısmı nakletmeyip rivayette ihtisar yapmalarındır. Durumun ortaya konulması halinde kastedilen mana daha doğru anlaşılacak, müşkil ortadan kalkacak ve ihtilaflar giderilebilecektir.⁴³

1.4. "Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı" ifadesine çeşitli itirazlar da olmuştur. Bu konudaki bir örnek, Hz. Ali'nin askerlerine hitabında görülür. el-Hâris el-Hemedânî'nin naklettiğine göre; Hz. Ali'ye, askerleri içinde bazılarının ifrata kaçıp Allah'a teşbihte buldukları haberi ulaştığında Hz. Ali insanlara hitap etmiş ve ikazda bulunmuştur. Rivayete göre: "Hz. Ali, Allah'a hamd ve senada bulunarak; Ey İnsanlar! Bu ârika'dan uzak durunuz dedi. İnsanlar: 'Ey mü'minlerin emiri ârika nedir?' diye sordular. Hz. Ali: 'Allah'ı kendilerine teşbih edenlerdir' diye cevap verdi. İnsanlar: 'Allah'ı kendilerine nasıl teşbih ederler?' dediler. Hz. Ali: Söyledikleri sözlerle, 'Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı' diyerek küfre düşen Ehl-i Kitâb'a benzerler. Halbuki Allah misli olmayan vâhid'dir. Onun vahdâniyyeti, kudret ve azâmeti kendine mahsustur. O, zatına mahsus irade, kudret ve ilmi ile dilediğini yerine getirendir... Çünkü O, yaratılmışların sıfatlarından herhangi biri ile tavsif edilemez, (Teşbihi) iddia edilen kendi dışındaki hiçbir şey ona denk değildir. İddia edilen şey batıl, Allah ise yücedir."⁴⁴

Rivayeti tenkit edenlerden biri de İmam Mâlik'tir. İmam Mâlik'e 'Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır' hadisi hakkında sorulmuş, O bunu şiddetle reddettiği gibi, başkalarına rivayet edilmesinden de nehyetmiştir. Bunu ilim sahibi insanların rivayet ettikleri söylendiğinde, 'kim onlar?' demiş, İbn Aclân'ın Ebu'z-Zinâd'dan rivayet ettiği haber verilince de "İbn Aclân bu gibi şeylerden anlamaz" cevabını

⁴¹ Muhammed b. Ahmed el-Ensarî Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Abdulalim el-Berdûnî, Dâru's-Şa'b, Kahire, 1372. V, 392; İbn Hacer, *Feth*, XI, 3. Benzer yorumlar için bkz. İbn Kuteybe, *Te'vil*, 288-292.

⁴² Ebûbekr Ahmed b. el-Huseyn Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Haşidi, Mektebetü's-Sevadi, 1993, Cidde. II, 63.

⁴³ İbn Fûrek, *Müşkil*, s. 48-49.

⁴⁴ Rabî' b. Habîb, *Müsned*, 314-315.

vermiştir.⁴⁵ Her iki rivayette de söz konusu edilen ifadenin “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” sözünden ibaret ve bağlamından kopuk bir metin olması dikkate değer bulunmuş ve Hz. Ali ile İmam Mâlik’in tepkilerinin bu noktada değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁴⁶ Zehebî’nin değerlendirmesine göre İmam Mâlik, rivayet kendisine ulaşmadığı ve onun nazarında sabit olmadığı için bu tepkiyi göstermiştir.⁴⁷

Hz. Âdem’in yaratılış özelliklerinden bahseden “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır. Boyu atmış zira’dır...” hadisi ise genel kabul görmüş bir rivayettir. Kurtubî’ye göre, rivayetin sıhhati konusunda görüş birliği vardır.⁴⁸ Mâzerî’nin “hadis bu lafızla sabittir” görüşüne yer veren Nevevî’ye göre de Selefin cumhuru rivayeti sabit görmüş ve Allah’ı, “Onun misli gibi hiçbir şey yoktur”⁴⁹ ayetinden hareketle teşbihten tenzih ederek rivayeti uygun şekilde te’vil etmişlerdir.⁵⁰

Ahmed b. Hanbel’in tahrir ettiği bir rivayette⁵¹ sûret ifade eden cümlelerin Abdurrahmân b. Mehdî’ye izafe edilmiş olması ve yüze vurmayı yasaklayan çok sayıda rivayette⁵² “Âdem’in sûretinden” bahsedilmemiş olması idrac ihtimalini düşündürmüş, bu nedenle Hz. Âdem’in yaratılış özelliklerinden bahseden rivayet hariç diğerlerinde “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” ifadesinin ziyade olabileceği, yüze vurmanın yasaklanmasının illetini göstermek üzere sahabî veya tâbiî ravilerin idracı olabileceği⁵³ görüşüne dayanak olmuştur.

⁴⁵Ebû Ca’fer Muhammed b. Ömer Ukaylî, *ed-Du’afâu’l-Kebîr*, thk. Abdül Mu’tî Emin Kal’acî, Dâru’l-Mektebeti’l-İlmiyye, Beyrut, 1984, II, 251; Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1413, V, 449-450; VI, 320; VIII, 103; *Mizânü’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavvid-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut, 1995, IV, 95; VI, 256.

⁴⁶Kahraman, “Sûret Hadisi”, 61.

⁴⁷Zehebî, *Siyer*, V, 449-450.

⁴⁸Kurtubî, *el-Câmi*, V, 300.

⁴⁹Şûrâ, 42/11.

⁵⁰Nevevî, *Şerh*, XVI, 166.

⁵¹Ahmed, *el-Müsned*, II, 463.

⁵²Tayâlisî, *Müsned*, 333; Abdurrazzâk, *Musannef*, IX, 444; Ahmed, *el-Müsned*, II, 313, 327, 337, 347, 449; III, 38, 93; Buhârî, *İtk*, 20; Müslim, *Birr*, 12, 13, 14, 16; Ebû Dâvud, *Hudûd*, 40; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, II, 400; XI, 157, 203. Âdem’in sûretinden bahsetmeyip sadece yüze vurmayı yasaklayan onsekiz rivayetin on dördü Ebû Hureyre’den, dördü de Ebû Sa’îd el-Hudrî’den rivayet edilmiştir. Ebû Sa’îd el-Hudrî rivayetleri için bkz. Abdurrazzâk, *Musannef*, IX, 444; Ahmed, *el-Müsned*, III, 38, 93; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, II, 400;

⁵³Hüseyin Kahraman, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Tahlil Denemesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, C. I, Sayı 1, İstanbul, 2003, s. 51-70. İdrâc, râvinin, rivayet ettiği hadisin isnad veya metnine hadisin aslından olmayan bazı sözler sokmasıdır. Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, AÜİF Yay, Ankara, 1980, s. 161.

2. “Âdemoğlu Rahmân sûretinde yaratılmıştır”

Sûret bağlamı rivayetlerin en fazla tartışmaya konu olanı “Âdemoğlu Rahmân sûretinde yaratılmıştır” formudur. İslâm âlimleri konu ile ilgili yaklaşımlarını kendilerine özgü biçimde ifade etmişler, bir kısmı reddetken bazıları te’vil yolunu seçmişlerdir. Te’vil yolunu seçenlerin genellikle tasavvuf ehli olduğu görülmektedir.

Mazerî’ye göre bu rivayet “sabit değildir, mana ile rivayetten kaynaklanan bir galattır”⁵⁴ ve yüze vurmayı nehyeden rivayet üzerine bir ilavedir. Bu nedenle Mazerî “Rahmânın sûreti” lafzılı ziyadenin sıhhatine hükmedenlere şiddetle karşı çıkmıştır.⁵⁵

İbn Hacer, “Allah Âdem’i kendi sûretinde (alâ sûratihî) yarattı” rivayetindeki zamirin mercii konusunu değerlendirirken bu rivayeti gündeme getirmektedir. Çünkü ona göre “kendi sûretinde yaratmıştır” rivayetinde zamirin mercii “Allah” lafzı olarak görenlerin bir kısmı, bu görüşlerini “Âdemoğlu Rahmân sûretinde yaratılmıştır” rivayetine dayandırmaktadırlar. Ancak İbn Hacer bu görüşü naklederken “Rahmânın sûreti” ifadeli rivayetin “mana ile rivayet edenin tevehhümünden kaynaklanan bir ğalat” olduğunu da ilave eder. İbn Hacer diğer taraftan da, tahrîcini yaparak isnadlarını zikrettiğimiz İbn Ebî Âsım ve Taberânî’nin İbn Ömer rivayetleri ve İbn Ebî Âsım’ın Ebû Hureyre rivayetlerinin “ricali sika isnatlara” sahip olduğunu da kaydetmektedir.⁵⁶

Her ne kadar bazı âlimler “Rahmânın sûreti” ifadeli rivayeti hatalı olduğunu söyleseler de, bazıları söz konusu rivayeti sahih kabul etmişler ve onu te’vil etmişlerdir. Bu yorumlara göre de rivayetteki “sûret” kelimesi sıfat anlamındadır ve onunla Allah’ın hayat, ilim, semî’, basar gibi sıfatları kastedilmiştir.⁵⁷ Kurtubî’ye göre İbn Arabî’nin “Allah, insandan daha güzel bir varlık yaratmamıştır. Çünkü Allah onu hayat sahibi, alîm, kadîr, irade eden, konuşan, işiten, gören, düşünen ve hikmet sahibi bir varlık olarak yaratmıştır. Bütün bu sıfatlar Rab Sübhânehü’nun sıfatlarıdır” sözleri, hadisin “Allah Âdem’i kendi sıfatları üzere yarattı” şeklindeki yorumun dayanağı olmuştur.⁵⁸

⁵⁴ Nevevî, *Şerh*, XVI, 166.

⁵⁵ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî-Muhıbbuddîn Hatîb, I-XIII, Beyrut, 1379, V, 183.

⁵⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, V, 183.

⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XI, 3.

⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, XX, 114. Ayrıca bkz. Muhammed Abdurraûf Münâvî, *Feydu’l Kadîr*, el-Mektebetü’t-Ticâriyye el-Kübrâ, Mısır, 1356. III, 445-446.

İsnadlarını zikrettiğimiz “Rahmânın sûreti” ifadeli her iki rivayet, Elbânî tarafından da değerlendirilerek; İbn Ömer rivayeti, ricali sika olmakla birlikte isnadının zayıf olması yani hem Habîb b. Ebî Sâbit ve A’meş’in tedlisi hem de rivayetin mu’an’an olması nedeniyle tenkid edilmiş, sahih varyantının “alâ sûratihî/kendi sûretinde” lafızlı rivayet olduğu, İbn Huzeyme’nin de aynı gerekçelerle rivayeti illetli saydığı kaydedilmiştir. Aynı şekilde İbn Ebî Âsım’ın “*insanın yüz sûreti, Rahmânın yüzü sûretinde yaratılmıştır*” lafızlı Ebû Hureyre rivayeti de, isnadının zayıf ve ravilerinden İbnü’l-Lehî’a’nın⁵⁹ seyyiü’l-hıfz olması nedeniyle tenkid edilmiştir.⁶⁰ İbn Kuteybe’ye göre de “Rahmân” ifadesi, konu ile ilgili tartışmaların uzamasından sonra, zamirin Allah’a râci’ olduğunu düşünenler tarafından ilave edilmiş ve çirkin bir hata yapılmıştır.⁶¹ Beyhakî’nin ifadesi göre, lafzın aslı Ebû Hureyre rivayetindeki (alâ sûratihî) gibi iken, bazı ravilerin “kalplerine vaki’ olan mana ile” eda etmiş olmaları muhtemeldir.⁶²

Tahrîcini yaptığımız diğer rivayetlerin tamamında “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” şeklinde gelen ifade İbn Ebî Âsım ve Taberânî’nin İbn Ömer rivayetinde⁶³ “*Âdemoğlu Rahmân’ın sûretinde yaratılmıştır*” şekline dönüşmüş, İbn Ebî Âsım’ın Ebû Hureyre’den rivayet edilen diğer tarikinde⁶⁴ “*insanın yüz sûreti, Rahmânın yüzü sûretinde yaratılmıştır*” lafzına bürünmüştür ki, bu durum ‘mana ile rivayetten kaynaklanan galat olduğu’ görüşünü desteklemektedir.

İbn Fûrek, “zahiri teşbih ifade eden ve te’vili gerektiren haberler” olarak nitelediği rivayetlere tahsis ettiği eserinde ilk ele aldığı örnek “sûret” hadisi olmuştur. Ona göre “Allah Âdem’i kendi sûretinde yarattı” rivayeti hakkında ilim ehli arasında ihtilaf yoktur. “Rahmân’ın sûreti üzere yarattı” şeklindeki rivayeti ise bazıları te’vil etseler de çoğunluk galat olarak görmüş ve reddetmiştir.⁶⁵

⁵⁹ Abdullah b. El-Lehî’a hakkında bkz. Ebû Ahmed el-Cürcânî İbn Adıyy, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, I-VII, thk Yahyâ Muhtâr Gazzâvî, Dâru’l Fikr, III. Bsk. Beyrut, 1988. IV, 144-153; İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, V, 327-331.

⁶⁰ İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, 229-230. Müdellis’in mu’an’an rivayeti hakkında bkz. Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 240 vd.

⁶¹ Ebû Muhammed İbn Kuteybe, *Te’vilü Muhtelifi’l-Hadis-Hadis Müdafası*, trc. M.Hayri Kırbasoğlu, Kayıhan Yay, İstanbul, 1979. s. 290-291

⁶² Beyhakî, *el-Esmâ*, II, 64.

⁶³ Heysemî, *Buğye*, II, 831; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 228-229; Taberânî, *Kebîr*, XII, 430.

⁶⁴ İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, I, 230.

⁶⁵ Muhammed b. El-Hasan İbn Fûrek, *Müşkilü’l-Hadis ve Beyânuhu*, thk. Musa Muhammed Ali, Alemülkütüp, Beyrut, 1985. s.45-46.

Sûfiyye ve zâhir âlimleri arasında farklı yorumlara konu olan hadis örneği olarak bu rivayetin,⁶⁶ tasavvufun ana konularından biri olan vahdet-i vücûd anlayışının dayanaklarından birini oluşturduğu görülmektedir.⁶⁷ Özetle ifade etmek gerekirse: Vahdet-i Vücûd anlayışına göre Allah'ın isim ve sıfatlarının bir tezahürü olan bu cihan beş mertebede meydana gelmiştir. Bu beş mertebe sırasıyla gayb-ı mutlak, ceberût âlemi, melekût âlemi, mutlak şuhud ve insan-ı kâmil mertebesinden oluşmaktadır. İlk dört âlem, Allah'ın İsm-i A'zam'ı olup bunların tamamı Allah'ın zatını gösterir. Bu âlemlerin tamamı insanda da vardır. İnsan kâinatın küçük bir örneği olarak Allah'ın isim ve sıfatlarının yekûnudur. Bu nedenle Hz. Peygamber “Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı” demiştir.⁶⁸ Rivayet, Vahdet-i Vücûd sisteminde insanı Allah'ın aynı görme anlayışına delil olarak değerlendirilmişse de İlk mutasavvıflar bu manaya hamletmemişler, hadisteki “sûret” kavramını usul ve metod anlamında yorumlamışlardır. Nitekim onlar bu hadisi “Âdem'i tasvir ettiği ve güzel yaptığı sûret üzerine yarattı” şeklinde değerlendirmişlerdir.⁶⁹

İmam Rabbânî de rivayette geçen sûret lafzı ile yüz/vech anlamının kastedilmediğine dikkat çekmiş, insanın nefsinde bulunan her şeyin, birer sûret ve görüntü olduğunu, bu sûretlerin gerçeğinin, aslının Vücûb mertebesinde olduğunu ifade etmiştir. Bu anlayışa göre sûret ile kastedilen asılları vücub mertebesinde bulunan kemâlâtın insandaki ismen tezahürüdür. İnsanın halife oluşu da bu perspektiften değerlendirilmelidir. Aksi halde Allah'ı tecsim hatasına düşülecektir. Kur'an'daki müteşabih ayetler de böyle olup ayette bildirilen şeylerin kendileri anlaşılmalı, uygun bir şekilde yorumlanmalıdır.⁷⁰

Gerek ifadenin yanlış anlamaya müsait karakteri, gerekse Tevrat'ta da benzer cümlelerin yer almış olması⁷¹ rivayetin Yahûdi esatirinden kaynaklandığı düşüncesini

⁶⁶ Bkz. Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Kitap, Konya, 2001. s. 204-205.

⁶⁷ Rivayetin tasavvufî açıdan değerlendirilmesi örneği için bkz. Bardakçı, Necmettin, “*Tasavvufi Düşünceye Kaynak Olması Açısından Bazı Hadisler Üzerine İnceleme*”, 53-55. (Arayışlar, Yıl, I, sayı, 1, Isparta, 1999/1, 47-73).

⁶⁸ Ateş, S. *İslâm Tasavvufu*, 102-105.

⁶⁹ Ateş, S. *İslâm Tasavvufu*, 117-118.

⁷⁰ İmam Rabbânî, Ahmed Serhendî, *Mektûbât*, trc. H. Hilmi IŞIK, İhlas Vakfı Yay, İstanbul, 2008. 495-496.

⁷¹ “Tanrı, ‘İnsanı kendi sûretimizde, kendimize benzer yaratalım’ dedi, Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngünlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.” Yaratılış (Tekvin).1: 26; “Tanrı insanı kendi sûretinde yarattı. Böylece insan Tanrı sûretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı.” Yaratılış (Tekvin).1: 27; “Adem soyunun öyküsü: Tanrı insanı yarattığında onu kendine benzer kıldı.” Yaratılış (Tekvin).5: 1.

de doğurmuştur.⁷² Hz. Ali’nin hitabesindeki “(Onlar) söyledikleri sözlerle ‘Allah Âdem’i kendi sûretinde yarattı’ diyerek küfreden Ehl-i Kitâb’a benzerler” sözü de bu kanaatin oluşmasına müsait bir özellik arz etmektedir. Ancak bir bilginin Tevrat’ta da geçiyor olması mutlaka o bilginin israiliyattan olduğu anlamına gelmemeli veya yeter gerekçe olarak görülmemelidir. Sadece rivayetlerde değil Kur’an-ı Kerim’de de Tevrat’ta bulunan bilgiler bulunması tabii karşılanmalı, aynı kaynaktan olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Rivayetle ilgili yapılan değerlendirmelerin ve yorumların şu neticeyi verdiğini söyleyebiliriz: Rivayeti tahrîc eden muhaddisler sûret hadisindeki ifadelerin İslâm’ın Allah inancı ile çelişecek bir muhteva taşıdığına ihtimal vermemişler ve şirk ifade ettiği belirtilen bu rivayeti makul bir şekilde te’vil etmişlerdir. Nitekim rivayeti tahrîc eden âlimlerden Ahmed b. Hanbel’in konu ile ilgili yorumu söylediklerimizi teyit edici mahiyettedir: Abdullah b. Ahmed’in anlattığına göre, bir adam babasına ‘Allah Âdem’i kendi sûretinde yani racül sûretinde yarattı’ diyen birisinden bahsedince Ahmed b. Hanbel: “*Yalan. Bu Cehmiyye’nin sözüdür*” diyerek tepki göstermiştir.⁷³ Burada dikkat çeken husus, Ahmed b. Hanbel’in “Adem’i kendi suretinde yarattı” rivayetini Müsned’inde tahrîc ettiği halde bu rivayeti reddetmesidir. Bu tepkinin, rivayetin şirke yorumlanacak şekilde “racül” olarak tefsir edilmesine olduğu anlaşılmaktadır.

Rivayetin yüze vurma ve kınama yasağına dair içeriğinin Müslümanlar için önemli bir mesaj niteliği taşıdığı da dikkatten kaçmamaktadır. Yüze vurma ve kınama yasağı ile mutlak manada darbın yasaklandığını, Allah’ın yarattığı her şeyi güzel yarattığını bu nedenle yaratılan şeyleri takbihin yaratana takbih anlamına geleceği şeklindeki yorum⁷⁴ bu noktada önemli bir tespit olarak kendini göstermektedir.

Sonuç

Tahrîcini yaptığımız “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” rivayetinin kadim bir tartışmaya konu olduğu gözlenmektedir. Yapılan yorumlardan anlaşılmaktadır ki rivayeti te’vil yoluna gidenler, zahiri sıhhat şartlarını taşıması

⁷² Bkz. Ünal, İsmail Hakkı, “Seçmece ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamberi Anlamak”, *İslâmî Araştırmalar*, C. X, S. 1-3, Ankara, 1997. ss. 42-58). s. 51-53.

⁷³ Zehebî, *Mizân*, II, 375; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, V, 183.

⁷⁴ Muhammed Şemsülhak Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, I-X, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, II. Bsk, Beyrut, 1415. VI, 128.

nedeniyle onu zayi etmek istemezken, şiddetle karşı çıkanlar da rivayetin farklı anlamalara müsait içeriğinin tevhid inancını gölgelemesi endişesi taşımaktadırlar.

Rivayetin tüm tarikleri birlikte değerlendirildiğinde yüze vurma yasağının ve Allah'ın Âdem'i kendi sûretinde yarattığı ifadesinin sahih varyantlara sahip olduğu görülmektedir.

İncelediğimiz hadisteki “kendi suretinde” (علي صورته) lafzında geçen “hû” zamirinin merci'i konusundaki ihtilaflar rivayete yansımış olmalıdır. Ravi tasarruflarından kaynaklandığını düşündüğümüz “Rahmânın sûretinde yarattı” şeklindeki rivayetler de buna işaret etmektedir. Bir başka ifade ile “Allah” lafzını zamirin mercii olarak takdir eden ravilerce rivayetin “Rahmânın sûreti” şeklinde asılda olmayan ve şirk anlamına gelecek bir forma dönüştürülmüş olabileceği ihtimali kuvvet kazanmaktadır.

Rivayetin yalın olarak “Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı” lafzıyla sadece Ahmed b. Hanbel ve Abd b. Humeyd tarafından ve aynı senetle tahrîc edilmiş olması, diğer tariklerin mutlaka bir bağlam içerisinde nakledilmiş olması da rivayetle ilgili dikkatleri bu bağlam veya bağlamlara yoğunlaştırmaktadır. Bu durum rivayetin anlaşılması ve yorumlanmasında bağlamın ne derece önemli olduğunu da göstermektedir.

“Çünkü Allah Âdem'i onun sûretinde yaratmıştır” ifadesi, yüze vurma ve takbih yasağının illeti olarak değerlendirilebilir. İnsanlığın atası olmak bakımından Hz. Âdem'in mükerrem ve hürmete layık bulunması makul bir gerekçe olarak görülebilir. Yüzü takbihten meneden rivayetteki zamirin merci'inin “yüzü takbih edilen kişi” veya “yüzüne vurulan kimse” olarak değerlendirmesinde de bu yaklaşımı görebiliriz. Ancak burada dikkatten kaçmaması gereken nokta yüze vurma ve kınama yasağının tek illetinin “Âdem'in sûreti” olmadığı hususudur. Çünkü asıl olan bir bütün olarak Hz. Âdem'in ve insanın mükerrem oluşudur. Özellikle yüze vurma yasağında başka illetler de aranmalıdır. Vurma nedeniyle yüzde meydana gelebilecek darb izinin hayatı olumsuz etkileyecek bir hasar olması muhtemeldir. Diğer taraftan gizlenemeyecek bir organ olması bakımından darbin yüz bölgesinde, beşeri münasebetlerde insan onurunu rencide edecek sonuçlar doğurması da mümkündür. Ayrıca yüze vurmaya yasaklayan rivayette Hz. Âdem'in zikredilmesini, sakındırmanın etkisini artıran bir unsur olarak görmek

mümkündür. Rivayetin bağlamı mutlak manada darbın yasaklandığını göstermektedir ki rivayetten karşılıklı ilişkilerin nezaket ve saygı temelinde geliştirilmesi gerektiğine dair ikaz alınmalı, değerlerin farkına varılması, korunması ve yaşatılmasına dair bir bilinç oluşmasına da katkı sağlamalıdır.

Rivayetdeki sûret kelimesinin sıfat anlamında kullanıldığını söylemek yüze vurmaya ve kınamaya yasaklayan rivayetlerle birlikte düşünüldüğünde zorlama bir yorum olarak görünmektedir. Zira bazı sıfatlar için bir izah yolu bulunsa da diğer bütün sıfatları insanın vech/yüzüne hasretmeye imkân bulunmamaktadır. Bu durumda yüze vurmaya yasaklayan rivayetin sıhhati sorgulanmak durumundadır. Hâlbuki rivayet tekniği yönünden “yüze vurmaya” yasaklayan rivayetin bazı varyantları hakkında sened ve metin açısından sıhhatine hâlel getirecek her hangi bir ciddi tenkid söz konusu edilmemektedir.

Kanaatimizce “Allah Âdem’i kendi sûretinde yarattı” rivayeti sahih olmakla birlikte, mana ile rivayet edilmiş olması, rivayette ihtisar ve bağlamından kopuk olarak nakledilmesi onun hakkında farklı yorumların ve anlamlandırmaların yapılmasına yol açmıştır.

Kaynakça

Abd b. Humeyd b. Nasr (249/863), *el-Müsned*, Mektebetüs Sünne, thk. Subhi el-Bedri es-Sâmerâî-M. Muhammed Halil es-Saîdî, Kahire, 1988.

Abdürrâzzâk, Ebûbekr es-San’ânî (211/826), *el-Musannef*, I-XI, thk. Habîburrahmân el-A’zamî, Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrut, 1403.

Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-Müsned*, I-VI, Çağrı yay, İstanbul, 1992.

Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, Pars Matbabası, Ankara, t.y.

Azîmâdî, Muhammed Şemsülhak (1382/1911), *Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, I-X, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

Bardakçı, Necmettin, “Tasavvufî Düşünceye Kaynak Olması Açısından Bazı Hadisler Üzerine İnceleme”, *Araştırmalar*, Yıl, I, sayı, 1, Isparta, 1999, 47-73.

Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. el-Huseyn, (458/1066) *el-Esmâ ve’s-Sıfât*, I-II, thk. Abdullah b. Muhammed el-Haşidi, Mektebetü’s-Sevâdî, Cidde, 1993.

Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *es-Sahîh*, I-VIII, Çağrı yay, İstanbul, 1981.

Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Edebü'l-Müfred*, thk. M. Fuad Abdülbâkî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1989.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali (307/919), *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, I-XIII, thk. Hüseyin Selîm Esed, Dimeşk, 1984.

Heysemî, Ali b. Ebûbekr (807/1404), *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâidi Müsnedi'l-Hâris*, thk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bâkîrî, Merkezu Hidmeti's-Sünne ve Sîreti'n-Nebeviyye, Medine, 1992.

Humeydî, Ebûbekir Abdullah b. Zübeyr (219/834), *Müsnedü'l-Humeydî*, I-II, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

İbn Adıyy, Ebû Ahmed el-Cürcânî, (365/975) *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, I-VII, thk. Yahyâ Muhtâr Gazzâvî, Dâru'l Fikr, III. Bsk. Beyrut, 1988.

İbn Ebî Âsım, Ebûbekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk (287/900), *es-Sünne*, I-II, thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, el-Mektebetü'l İslâmî, Beyrut, 1400.

İbn Fûrek (406/1015), Muhammed b. El- Hasan, *Müşkilü'l-Hadîs ve Beyânuhu*, thk. Musa Muhammed Ali, Alemülkütüp, Beyrut, 1985.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (852/1448), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, thk. M. Fuâd Abdülbâkî-Muhîbuddîn Hatîb, Beyrut, 1379.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XIV, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1984.

İbn Hıbbân, Ebû Hâtım el-Bustî (354/965), *Sahîhu İbn Hıbbân*, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed (276/889), *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis-Hadis Müdafası*, trc. M. Hayri Kırbasoğlu, Kayıhan yay, İstanbul, 1979.

İmam Rabbânî, Ahmed Serhendî (1034/1625), *Mektûbât*, trc. H. Hilmi IŞIK, İhlas Vakfı yay, İstanbul, 2008.

Kahraman, Hüseyin, "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Tahlîl Denemesi", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, C. I, Sayı, 1, İstanbul, 51-70, 2003.

Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, AÜİF yay, Ankara, 1980.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1272), *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, thk. Ahmed Abdulalim el-Berdûnî, Dâru's-Şa'b, Kahire, 1372.

Ma'mer b. Râşid (153-154/770-771), *el-Câmi'*, (Abdürrazzâk'ın Musannef'i içinde, X), Beyrut, 1403.

Mizzî, Cemalüddin Ebü'l-Haccac Yusuf (742/1341), *Tehzibu'l-Kemal*, I-XXXV, Thk. Beşşâr Avâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1980.

Münâvî, Muhammed Abdurraûf (1031/1622), *Feydu'l Kadîr*, I-VI, el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, Mısır, 1356.

Müslim, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî (261/875), *Sahîh*, I-III, Çağrı yay, İstanbul, 1981.

Nesefî, Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed (508/1115), *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay, DİB yay, Ankara, 1993, s. 175.

Nevevî, Yahyâ b. Şeref (676/1277), *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-Türâs, II. Bsk, Beyrut, 1392.

Rabî' b. Habîb b. Ömer el-Ezdî (171-180/787-796), *Müsnedü'r-Rabî'*, Dâru Hikme Mektebetül İstikâme, thk. Muhammed İdris-Aşur b. Yusuf, Beyrut, 1415.

Suyûtî, Celaleddin Abdîrrahman (911/1505), *ed-Dîbâc*, I-VI, thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Esrî, Dâru İbn Affân, es-Suûdiyye, 1996.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed (360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XX, thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Silefî, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, II, Bsk, Musul, 1983.

Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud (204/819), *Müsnedü't-Tayâlisî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ömer (322/934), *Du'afâu'l-Kebîr*, I-IV, thk. Abdül Mu'tî Emin Kal'acî, Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, Beyrut, 1984.

Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Kitap, Konya, 2001.

Ünal, İsmail Hakkı, “Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamberi Anlamak”, *İslâmî Araştırmalar*, C. X, S. 1-3, Ankara, 1997. ss. 42-58.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed (748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXIII, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risale, IX. Bsk. Beyrut, 1413.

Zehebî Muhammed b. Ahmed (748/1374), *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, I-VIII, thk. Ali Muhammed Muavvîd-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut, 1995.